

Zbigniew PRZYBYŁA
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

KONCEPCJA KLASTRÓW TERYTORIALNYCH W ROZWOJU MIAST

CONCEPTION OF THE TERRITORIAL CLUSTERS IN DEVELOPING THE CITIES

ABSTRACT: The aim of the article is to describe the general conception of the municipal clusters as the type of the territorial clusters. Author presents the specific of the net connections of the cities considering the process of their creating, organization and typology.

KEY WORDS: territorial net organizations, territorial cluster, municipal cluster, collective rationality

Wprowadzenie

Rozwój miast nigdy nie miał charakteru autonomicznego. Obok klasycznych przesłanek rzutujących na ich powstawanie był kombinacją wielu czynników społeczno-ekonomicznych oraz uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych. Stan aktualny miasta rozpatrywany pod kątem potencjału gospodarczego, struktury funkcjonalnej, osiągniętego poziomu konkurencyjności jest wyznacznikiem procesu i oddziaływań wspomnianych czynników i uwarunkowań. Jednym z widocznych nowych procesów w systemach społeczno-gospodarczych krajów jest rozwój powiązań sieciowych. Uznaje się powszechnie, że silna i rozbudowana sieć powiązań wewnętrznych i zewnętrznych jest istotnym czynnikiem wzrostu konkurencyjności i poziomu innowacyjności. Szczególne znaczenie ma kształtowanie się struktur sieciowych w gospodarce. Tworzenie i kreowanie takich powiązań pomiędzy podmiotami w przestrzeni jest ważnym instrumentem wspierania rozwoju gospodarczego, zwłaszcza w „starych” krajach Unii Europejskiej (Miszczak 2008, 236). W tym kontekście z pełną odpowiedzialnością można stwierdzić, że tematyka sieci, choć od kilkunastu lat coraz popularniejsza w Polsce, w relatywnie mniejszym stopniu angażowała się w kwestie więzi terytorialnych, zwłaszcza na poziomie lokalnym obejmującym miasta.

Terytorialne organizacje sieciowe – klastry terytorialne

W warunkach współczesnej gospodarki rynkowej sprawność funkcjonowania społeczno-ekonomicznych systemów lokalnych czy regionalnych i efekty osiągane przez poszczególne podmioty gospodarujące zależą nie tylko od ich zdolności konkurencyjnej, lecz także od umiejętności współdziałania. Jedną z często spotykanych form kooperacji są sieci współpracy, ich wyrazem podmiotowym zaś – terytorialne organizacje sieciowe. Rozumiemy przez nie terytorialnie określone zgrupowanie autonomicznych podmiotów i instytucji uczestniczących w systemie wzajemnej kooperacji, której podstawą są reguły rynku lub (i) działania *non profit*. Warto przypomnieć, że geneza przestrzennej koncentracji zjawisk społeczno-gospodarczych w aspekcie korzyści, głównie ekonomicznych, wiąże się z koncentracją przemysłu; najwcześniej ujęła to teoria lokalizacji A. Webera. We współczesnym wymiarze proces tworzenia i funkcjonowania skupisk, zwłaszcza przemysłowych, określa wiele nazw o wysokim poziomie tożsamości. Do najczęściej używanych należą: klastry produkcyjne lub usługowe, mające swoje korzenie w teorii aglomeracji oraz w nowej teorii handlu¹.

Niezależnie od proprodukcyjnego charakteru klastrów coraz większe znaczenie przypisuje się innemu aspektowi sieci współpracy, do których zaliczyć można zwłaszcza współpracę międzyterytorialną. Jej współczesnym wyrażeniem jest współpraca sieciowa (Pietrzyk 2002, 291), która obejmuje systemy zarówno krajowe w postaci więzi międzyregionalnych, międzylokalnych, jak i ponadkrajowe w postaci współpracy zewnętrznej (zagranicznej) jednostek administracyjno-przestrzennych. Obok już wymienionych cech organizacji sieciowych na podkreślenie zasługuje specyficzna dla nich dominacja więzi poziomych oraz zaangażowanie realizowane w różnego typu przedsięwzięciach społeczno-gospodarczych. Instytucjonalnym przykładem wewnątrzregionalnej współpracy sieciowej są m.in. związki gmin, współpracy zewnętrznej zaś – euroregiony, związki partnerskie miast, powiatów, regionów (Przybyła 2008). Odrębnym i szczególnie interesującym przypadkiem jest gospodarka sieciowa miasta.

Wydaje się, że terytorialne organizacje sieciowe pod względem merytorycznym odpowiadają kategorii klastra terytorialnego. Przypomnijmy, że pojęcie klastrów pochodzi z języka angielskiego od słowa *cluster*. Termin oznacza koncepcję tworzenia grup kooperacyjnych przedsiębiorstw wyspecjalizowanych, powiązanych zapleczem naukowo-badawczym, których działania opierają się na współpracy. Współcześnie klastry zawiązują się w różnych sektorach gospodarczych, dlatego są zróżnicowane pod względem poziomu technologicznego i innowacyjnego oraz strategii rozwoju. Mamy więc do czynienia z wieloma koncepcjami klastrów oraz zróżnicowaną ich typologią tworzoną na podstawie odmiennych kryteriów.

¹ Problematyka klastrów opisana jest w wielu polskich i obcojęzycznych opracowaniach naukowych. Znakomity przegląd historycznych aspektów kształtowania się sieci współpracy oraz poglądów w tym zakresie zawiera artykuł B. Gruchmana (2007, 203–209).

Jedną z wielu klasyfikacji podziałowych klastrów, uwzględniających m.in. ich zasięg terytorialny, przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Kryteria klasyfikacji klastrów

Kryterium podziału	Typy klastrów
Stadium rozwoju	porównanie do teorii cyklu życia produktu; klastry: embrionalne, wzrostowe, dojrzałe oraz schyłkowe
Kreowanie miejsc pracy	klastry stabilne
Zasięg terytorialny	klastry: lokalne, regionalne, krajowe, ponadnarodowe
Horyzontalne powiązania sektorów	klastry: wąskie, szerokie
Stadia łańcucha produkcyjnego	klastry: głębokie (wszystkie etapy łańcucha), płytkie (jeden łańcuch produkcyjny)
Pozycja konkurencyjności	klastry: lider światowy, krajowy, klastr przeciętny, słaby
Technologia	klastry: wysokich innowacji, średnich, niskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.miasto-wiedzy.pl analiza klastrów, 7.10.2008 r.

Warto zauważyć mocno dyskutowany dualistyczny charakter tworzenia klastrów. Z jednej strony ich celem jest dążenie do podnoszenia poziomu konkurencyjności w skali lokalnej, regionalnej, narodowej i globalnej, z drugiej zaś cel aktywnej współpracy. Dominację aspektu realizacji przewag konkurencyjnych jednostek terytorialnych poprzez klastry akcentuje T. Markowski (2008a). Wydaje się jednak, że znacznie częściej w przypadku klastrów terytorialnych podkreśla się pierwiastek kooperacji niewykluczający w praktyce zdrowej konkurencji, decydujący o uzyskaniu przez klastr całościowo wyższej pozycji konkurencyjnej (Barcik 2007, 23–27). Także jako układ praktycznie komplementarny należy traktować rozdzielnie ujmowaną „orientację klastrową czy innowacyjną” (Markowski 2008b).

Nie można się zatem dziwić, że zdecydowana większość przywoływanych typów klastrów cechuje się nastawieniem na współdziałanie i synergię satysfakcjonującą klientów, partnerstwo i koalicyjność, elastyczność przywódczą oraz oczywiście ekonomiczną. Wyższy poziom konkurencyjności całego klastra terytorialnego będzie zatem rezultatem swoistego współzawodnictwa uczestników tej formy kooperacji przestrzennej.

W tym kontekście klastr terytorialny to przestrzennie określona „sieć, wiązka, grono organizacji stanowiących układ powiązań niezbędny do dokonywania wzajemnej wymiany i koordynacji działań pozwalających osiągnąć wspólne cele” (Masłyk-Musiał 2003, 112), podnoszących poprzez działania proinnowacyjne ich poziom konkurencyjności.

Dla celów niniejszego opracowania zostaje przyjęta następująca definicja klastra: skoncentrowane na obszarze miasta i jego bezpośredniego oddziaływania skupienie wzajemnie zależnych podmiotów gospodarczych i innych instytucji (prywatnych i publicznych) wobec siebie komplementarnych. Tym samym klastr „miejski” jest ponadbranżową siecią formalnych i nieformalnych powiązań organizacji, przyjmującą

wspólne priorytety technologiczne, logistyczne, innowacyjne itp., przynoszącą w efekcie wzrost poziomu konkurencyjności miasta.

Klaster jako czynnik rozwoju miasta

Spośród funkcjonujących dotychczas w Polsce klastrów zdecydowana większość pod względem zasięgu terytorialnego reprezentuje charakter ponadlokalny. Powiązania sieciowe klastrów tym samym obejmują obszar regionu, przestrzeń ponadregionalną, w tym krajową. W ostatnim okresie pojawiła się również inicjatywa klastrów ponadgranicznych².

Warto podkreślić, że w coraz większym stopniu dostrzega się potrzebę powstawania klastrów o zasięgu lokalnym, obejmujących m.in. skalę miasta³. Należy zaakcentować, że kwestia ta dotyczy zarówno miast o charakterze metropolii, jak i miast średniej wielkości. Wydaje się, że głównym stymulatorem inicjatyw w tym zakresie jest obserwowalny autentyczny rozwój przedsiębiorczości na szczeblu lokalnym podparty rosnącym zasobem kapitału wiedzy. Należy zaakcentować, że czynnik ten ma charakter uniwersalny, choć jest zróżnicowany przestrzennie. Można by stwierdzić, że występują środowiska lokalne, które jakościowo odpowiadają warunkom tworzenia klastra, czemu towarzyszy autentyczny popyt na zorganizowaną strukturę powiązań sieciowych. Jak już wspomniano, klaster w mieście obejmuje zainteresowane, choć zróżnicowane „branżowo”, podmioty gospodarcze oraz instytucje, w sieci funkcjonują zaś m.in. producenci, ich dostawcy i odbiorcy, instytucje nauki, szkolnictwa i techniki, otoczenia biznesu, kultury, organizacji samorządu lokalnego. Każda z nich nastawiona na rozwój – we współpracy sieciowej upatruje szans na zindywidualizowaną „wartość dodaną”. W skali miasta – poprzez „współzawodnictwo” oraz synergię efektów uczestników klastra powstaje rezultat w postaci wzrostu poziomu konkurencyjności.

Zaprezentowany model ma, jak każdy klaster, szansę realizacji w przypadku powołania i sprawnego funkcjonowania systemu koordynacji powiązań sieciowych. Stanowi to istotny problem i trudności wynikające z jednej z najatrakcyjniejszych cech klastra, tj. partnerstwa więzi oraz dominacji kontaktów poziomych.

Wydaje się, że przy intencyjności „wspólnego interesu” z istnienia klastra zarówno stroną inicjatywy, jak i regulacji powinien być organ Urzędu Miasta. Względnie nieistotna jest kwestia czy funkcje te będzie pełnić organ wyspecjalizowany czy też istniejący z dodatkowym zakresem czynności. Rozwiązaniem alternatywnym może być funkcja koordynacji scedowana na lokalną instytucję wspierania przedsiębiorczości, przy koniecznym współdziałaniu z podmiotami samorządu miejskiego. Należy podkreślić, że inicjowanie przedsięwzięć w ramach klastrów przez organy samorządu lo-

² Między innymi klaster współpracy transgranicznej w obszarze południowego Bałtyku czy „klastry zdrowia” w metropoliach i regionach przygranicznych (www.interreg.wojpomorskie.pl, www.konferencje.pl/mod/wyd8276).

³ W tym kontekście wspomina się o konieczności rozwoju klasteringu na wsi (por. Wawro 2004).

kalnego jest znakomitą metodą realizacji partnerstwa publiczno-prawnego. Samorząd miasta, wykonując zadania ustawowe, nie konkuruje, lecz tworzy odpowiednie okoliczności dla rozwoju gospodarki i społeczności lokalnych. Klaster miejski nie powinien ograniczać pola oddziaływania wyłącznie do terytorium miasta. Mnogość powiązań społeczno-ekonomicznych podmiotów gospodarki miejskiej wskazuje na obiektywną konieczność kontaktów uczestników klastra z kooperantami zewnętrznymi czy też różnych form współpracy klastrów lokalnych. Wobec kooperantów zewnętrznych miasto będące siedzibą klastra wpływa w sposób zasadniczy na profil przedmiotowy współpracy względem otoczenia, stanowiąc jego swoisty rdzeń. Typ rodzajowy klastra jest zazwyczaj pochodną wyróżniających się elementów struktury funkcjonalnej miasta. W tym znaczeniu miasto – inicjator i organizator klastra – jest współczesnym wyrazem koncentracji wiedzy i postępu na poziomie lokalnym.

Z dotychczasowych doświadczeń funkcjonujących klastrów miejskich w Polsce wynika, że na ogół można je podzielić na dwa podstawowe typy – o charakterze uniwersalnym oraz wyspecjalizowanym. Przykładem pierwszego z nich jest Klaster Łódzki, którego celem jest rozwój miasta Łodzi i okolic. Zdecydowanie częściej jednak występuje, tak w zakresie priorytetów, jak i w nazwie klastra, informacja o jego specyfice „branżowej”. Do klastrów tego typu należą m.in. Media Klaster w Łodzi i o podobnym profilu Mazowiecki Klaster Druku i Reklamy o nazwie „Kolorowa Kotlina”, przedsiębiorczy i innowacyjny Klaster *Life Science* z Krakowa pod egidą Uniwersytetu Jagiellońskiego czy Tarnowski Klaster Przemysłowy „Plastikowa Dolina” oparty na lokalnych tradycjach przemysłu chemicznego⁴.

Podsumowanie

W opinii autora dynamiczny rozwój klastrów terytorialnych, w tym miejskich, jest nieunikniony. Są one kwintesencją naturalnej potrzeby współdziałania w celu uzyskania wspólnych korzyści. W gospodarce rynkowej nastawionej w skali firmy na zys maksymalny, uwarunkowanej często wyniszczającą konkurencją, teoria i praktyka klastrów terytorialnych jest wyrazem tak pożądanego racjonalności zbiorowej.

Bibliografia

- Barcik R., 2007, *Teoretyczne podstawy tworzenia klastrów w aspekcie zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Uwarunkowania i mechanizmy zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok.
- Gruchman B., 2007, *Od aglomeracji do klastrów przemysłowych i środowisk innowacyjnych*, [w:] *Polityka ekonomiczna – współczesne wyzwania*, PWN, Warszawa.

⁴ W praktycznej delimitacji klastrów, w tym miejskich, można przyjąć także podział na: funkcjonujące (spełniające wymogi formalne, zarejestrowane) oraz w stadium organizacji lub koncepcji. Takim przykładem jest koncepcja Zielonogórskiego Klastra Gospodarki Odpadami (www.pl.gov.pl – Klastry w Polsce).

- Markowski T., 2008a, *Rola klastrów w budowaniu przewag konkurencyjnych miasta i regionu*, www.info.org.pl, 7.10.2008 r.
- Markowski T., 2008b, *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego*, [w:] Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, PWN, Warszawa.
- Masłyk-Musiał E., 2003, *Organizacje w ruchu*, Oficyna Wydawnicza, Kraków.
- Miszczak K., 2008, *Pojęcie, formy i rola sieci w gospodarce przestrzennej*, [w:] B. Fiedor, J. Rymarczyk (red.), *Ekonomia i międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Wrocław.
- Pietrzyk J., 2002, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, PWN, Warszawa.
- Przybyła Z., 2008, Wybrane problemy terytorialnych organizacji sieciowych, referat wygłoszony na konferencji Opolskiej, Otmuchów, (w druku).
- Wawro J., 2004, Klastry wiejskie w procesie rewitalizacji ekonomicznej wsi, www.klastry.org, 10.12.2004 r.
- www.interreg.wojpomorskie.pl
- www.konferencje.pl/mod/wyd8276
- www.miasto-wiedzy.pl

KONCEPCJA KLASTRÓW TERYTORIALNYCH W ROZWOJU MIAST

ABSTRAKT: Celem artykułu jest prezentacja ogólnej koncepcji tzw. klastrów miejskich jako odmiany klastrów terytorialnych. Autor przedstawia specyfikę więzi sieciowych miast, uwzględniając proces ich powstawania, organizację i typologię.

SŁOWA KLUCZOWE: terytorialne organizacje sieciowe, klastr terytorialny, klastr miejski, racjonalność zbiorowa